

Ивана П. Бодрозић*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Александар Бодрозић

Академија за националну безбедност

ПОЛИТИЧКО–ПРАВНИ АСПЕКТИ ШИРЕЊА ЛАЖНИХ ВЕСТИ**

Хиљаду пута поновљена лаж постаје истина.

Јозеф Гебелс

Сажетак

Лажне вести утичу на политику на разне начине. Њихово ширење може имати озбиљне политичке импликације, посебно на безбедносном плану. Лажне вести прате свет политике од најстаријих времена, али данас представљају глобални проблем, који захтева глобално решење. Моћ глобалне инфосфере (Интернет, мобилна телефонија, кабловска телевизија, целодневне вести), која подразумева дистрибуцију милијарди порука међу корисницима, заснована је на чињеници да људи поменуте поруке усвајају као истините, без непосредног личног искуства, али и без провере. Категорија истине постаје депласирана. Уместо ње долазе поруке, у које појединци верују по сопственом избору. Полазећи од слободе изражавања и права на правовремено и истинито информисање као полазне тачке, аутори настоје да дефинишу обим и садржину феномена лажних вести, идентификују политичке импликације њиховог ширења, изврше анализу постојећег правног оквира у Републици Србији и правних механизма државне реакције на ову девијантну друштвену појаву, посебно кривичноправних и предложи вишедимензионални приступ решавању овог

* Електронске адресе аутора: ivana.bodrozic@kpa.edu.rs и bollero@neobee.net

** Рад је резултат истраживања на пројекту: „Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције“, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015–2019. година. Руководилац пројекта проф. др Биљана Симеуновић-Патић.

сложеног феномена. На крају рада констатује се да би законодавство у овој области требало да има међународни карактер, те да буде интердисциплинарно, као и комплементарно са осталим механизмима социјалне политике, јер се само у садејству владиних агенција, цивилног сектора, научних радника, технолошких компанија и стручњака за политичку комуникацију могу развити ефикасни механизми интегрисани и у хоризонталној и у вертикалној перспективи.

Кључне речи: лажне вести, дезинформације, слобода говора, право на истинито и правовремено информисање, превенција, кривичноправна реакција

1. УВОД

Полазећи од става да лажне вести подразумевају нетачне, неретко сензационалистичке извештаје, створене како би се привукла пажња, одређена лица довела у заблуду или преварила, или да би се наштетило нечијем угледу, може се рећи да се оне делимично поклапају са појмом дезинформисања, који према ставу изнетом у једном од најновијих регионалних докумената усвојених на нивоу Европске уније (ЕУ), *Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*, подразумевају све облике лажних, нетачних или погрешних информација дизајнираних, презентованих и промовисаних да намерно изазову штету за јавност.¹

Аутори у раду разматрају ширење лажних вести у јавном, одн. политичком животу. У сфери унутрашње политике најчешће долази до појаве лажних вести у односима између политичких партија и њихових елита, а у међународној сфери у међудржавним односима. Политичка историја света показује, иначе, да лажне вести шире и припадници опозиције и позиције. Многе од њих односе се и на унутрашњу и на међународну сцену.²

1) *A multi-dimensional approach to disinformation – Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*, European Commission, Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology, Brussels, 2018, стр. 3.

2) Класичан пример за то је случај са тзв. „Зиновљевим писмом“ из 1924. Тада је наводно писмо председника Коминтерне Григориј Зиновјева (*Григориј Евсеевич Зиновьев*) једном британском комунисти, које је објавио лондонски лист *Daily Mail*, послужило за компромитацију и комуниста и лабуриста и за дугогодишњи силазак лабуриста са власти у В. Британији. Како је наводно Зиновљево писмо лансирала позната британска обавештајна служба МИ 5, оно је одлична илустрација и за честу праксу дезинформисања коју спроводе чак и обавештајне службе тзв. демократских држава. Richard Deacon, *Британска обавештајна служба*, Globus, Zagreb, 1980.

Феномен лажних вести у политици датира из најстаријих времена, али је данас прерастао у глобални проблем, који тражи глобално решење. Моћ глобалне инфосфере (Интернет, мобилна телефонија, кабловска телевизија, целодневне вести), која подразумева дистрибуцију милијарди порука међу корисницима, заснована је на чињеници да људи поменуте поруке усвајају као истините, без непосредног личног искуства, али и без провере. Категорија истине постаје депласирана; уместо ње долазе поруке, у које појединци верују по сопственом избору.³

У раду аутори настоје да, полазећи од слободе изражавања и права на правовремено и истинито информисање као полазне тачке, дефинишу обим и садржину феномена лажних вести, идентификују политичке импликације њиховог ширења, изврше анализу постојећег правног оквира у Републици Србији и правних механизма државне реакције на ову девијантну друштвену појаву, посебно кривичноправних и предложе вишедимензионални приступ решавању овог сложеног феномена.

2. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ЛАЖНИХ ВЕСТИ

У демократском друштву, у којем постоји плуралитет интереса, али и иманентне демократске вредности, попут слободе изражавања, медијских слобода и медијског плурализма, није неспорно како успоставити баланс између поменутих вредности и њиховог опозита, оличеног у вековима познатој појави ширења лажних вести. Како год биле дефинисане, оне су одувек биле присутне,⁴ али према речима Корине Бреслер (*Korrine Bressler*), уколико се под њиховим појмом подразумева нешто што је намерно погрешно објављено или дистрибуирано широком кругу корисника, у намери да се тиме оствари нека друштвено-политичка промена, у складу са ауторовим уверењима, онда се стварним моментом њиховог настанка има сматрати откриће Гутенбергове пресе, 1439, која је омогућила да вести буду штампане и широко дистрибуиране, без много размишљања о новинарском интегритету.⁵

3) Уместо истине се нуди лаж, све се мање верује сопственим очима, а све више слици са екрана, без које нема „праве“ стварности. Срђан Милашиновић, Желимир Кешетовић, Зоран Јевтовић, „Медијско друштво, рат и тероризам“, у зборнику: *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета*, зборник радова 4, (приредили: Милан Милошевић, Остоја Крстић, Саша Мијалковић), Криминалистичко – полицијска академија, Београд, 2009, стр. 209-210.

4) Историју лажних вести Јохана Буркхардт (*Joanna Burkhardt*) дели на неколико временских поглавља: еру пре штампаних медија, еру после штампаних медија, еру мас-медија и Интернет еру, уз издвајање карактеристика лажних вести одређених периодом у којем су пласиране и степеном њиховог комуникативног потенцијала. Joanna M. Burkhardt, “Combating Fake News in the Digital Age”, *Library Technology Reports*, American Library Association, Chicago, 8/2017, стр. 5-8.

5) Korinne Bressler, *The Evolution of Fake News*, Internet, <https://www.lexisnexis.com/>

Како глобална инфосфера под којом се подразумевају Интернет, мобилна телефонија, кабловска телевизија, целодневне вести и директни *online* преноси разних догађаја, омогућава дистрибуцију и ширење садржаја брже и јефтиније него икада пре, феномен лажних вести постао је снажно оружје у рукама оних, који са одређеном намером настоје да проузрокују одређену друштвено-политичку промену њиховим објављивањем.⁶

Чињеница да су лажне вести обележиле 2017. годину на глобалном нивоу,⁷ допуњена је актуелизацијом овог проблема у националним оквирима. Наиме, само у протеклих неколико месеци у Републици Србији забележено је више случајева ширења лажних вести.⁸ Стога овај феномен заслужује да се обради и анализира са научног аспекта,⁹ како би био адекватно дефинисан, како по обиму тако и по садржини, а касније и адекватно третиран, кроз низ механизма социјалне политике, као и правних механизма.

Према мишљењу Давида О. Клајна (*David O. Klein*) и Џошуе Р. Вуелера, (*Joshua R. Wueller*) лажне вести се дефинишу као намерно или свесно *online* објављивање лажних изјава.¹⁰

Хант Алкот (*Hunt Allcott*) и Метју Генцков (*Matthew Gentzkow*) под овим појмом подразумевају „вести које немају чињеничну основу, али су представљене као вести“.¹¹

communities/lexisnexis_biz/b/bizblog/archive/2017/07/13/the-evolution-of-fake-news.aspx, 28/06/2018.

- 6) Према становишту британског дневног листа *The Telegraph*, основни разлози за доминацију лажних вести на Интернету, су трошкови дистрибуције путем друштвених мрежа који су једнаки нули, што смањује потребу за изградњом поверења, а будући да је количина објављених информација, података и вести попут „плимског таласа“ у законском смислу није могуће ефикасно регулисати ову област у реалном времену.
- 7) Медијска кампања око председничких избора у САД из 2016. године, која је доминантно одређена ширењем лажних вести, потом вести о наводној употреби хемијског оружја у грађанском рату у Сирији, случај Скрипаљ, у В. Британији, у којем је Русија означена као организатор убиства тровањем бившег совјетског агента.
- 8) Попут вести о броју настрадалих у поплавама 2014, вести о затрованој води у београдском водоводу, о штетним последицама вакцине ММР и о отмици, односно убиству новинара Стефана Цветковића.
- 9) Ту се као главно проблемско питање јавља чињеница да у Интернет ери лажних вести, као аудиторијум више „не морамо да решавамо неслагања, већ само да вести користимо као спектакл, као *reality tv*. Сада се информације просто акумулирају, без да се критички обрађују, ми више функционишемо као профили, него као грађани. Ово стање когнитивног сукоба може се описати попут конфликта различитих врста знања које се међусобно боре за предност, као опозит настојањима да се антагонистички, али продуктивно политички преговара.“ David Joselit, “Fake News, Art, and Cognitive Justice”, *October*, Ltd. and Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 159/2017, стр. 16.
- 10) Gelfert Axel, “Fake News: A Definition”, *Informal Logic*, University of Windsor, Ontario, 1 /2018, стр. 97.
- 11) Hunt Allcott, Gentzkow Matthew, “Social media and fake news in the 2016 election”, *Journal of Economic Perspectives*, National bureau of Economic Research, Cambridge, 2/2017, стр. 4.

Лажне вести су приче које описују догађаје у стварном свету, које подсећају на традиционалне медијске репортаже, чијим је творцима познато да је оно што објављују лажно, што се ради из два разлога: како би вести биле преносене широком аудиторијуму и како би превариле макар део публике којима су намењене, сматра Регина Рини (*Regina Rini*).¹²

Одређење лажних вести као новости које су повезане са дезинформацијама из различитих извора, укључујући и новинаре, дају Расмус Клајс Нилсен (*Rasmus Kleis Nielsen*) и Лукас Грејвс (*Lucas Graves*) насупрот чега наводе појам вести који подразумева тачност, благовременост, релевантност, јасноћу и поштеност саопштења.¹³

И чисто језички посматрано, термин „лажне вести“ подразумева свесно изречену неистину односно, тврдњу супротну истини, у најкраћем и најједноставнијем облику писане, говорне или визуелне информације о неком догађају, појави, друштвеном понашању или личности. Овако дефинисане оне ће у наредном делу рада бити класификоване на основу различитих критеријума, на основу којих ће се и указати на оне које имају снажан комуникативни потенцијал за политичко-вредносни систем једне земље понаособ, али и глобално посматрано.

3. ПОЛИТИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ШИРЕЊА ЛАЖНИХ ВЕСТИ

Вести, уопште, и лажне вести, као њихова поткатегорија, које се преносе употребом модерне технологије, која омогућава брз и јефтин пренос, јављају се као генератор политичких, моралних и других ставова личности и друштва начелно посматрано.

Ширење лажних вести карактерисало је и претходне периоде развоја друштва, посебно у ситуацијама изражених сукоба, било ратних било политичких, политичких кампања или кризних периода, али њиховој актуелизацији, као и посматрању као *инструмента политичког деловања*,¹⁴ највећма је доприне-

12) Gelfert Axel, "Fake News: A Definition", нав. дело, стр. 101.

13) Rasmus Kleis Nielsen, Lucas Graves, "News you don't believe": *Audience perspectives on fake news*, Internet, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-10/Nielsen%26Graves_factsheet_1710v3_FINAL_download.pdf, 03/07/2018.

14) О ефектима вести на политичко знање, мишљење, политичко поверење и унутрашњу политичку ефикасност, а у ширем смислу на политичко здравље генерално, као и о потенцијалу да такве вести могу деловати у облику политичких исхода, попут ситуација, у којима је политичко поверење ниско, те особе са таквим ниским степеном поверења у политику могу лакше бити ангажоване у неконвенционалним политичким актима попут протеста, односно политичких завера, видети опширније: Paul R. Brewer, Dannagal Young

ла савремена „експлозија“ нових медија, друштвених мрежа и портала. Оно што су некада били штампа, радио и телевизија, у садашњем тренутку, јесу *online* медији. Повећање аудиторијума и количине дистрибуираних порука није, међутим, довело до подизања квалитета информисања, него се и класична средства јавног информисања и нове технологије комуницирања, у садејству посматрано, јављају као снажни механизми политичког деловања путем којих се тенденциозно селекују информације, забране или привилегије.¹⁵

Како је за развој и унапређење демократског друштва од великог значаја слобода информисања, а „заштита и унапређење основних слобода појединаца јесте нуклеус из којег треба да зраче сви облици безбедности“,¹⁶ применом *argumentum a contrario*, угрожавања и сужавања ове слободе нужно води угрожавању политичко-вредносног система данашњице, дерогацији неких проверених демократских принципа и угрожавању безбедности глобално посматрано.

Управо на овом месту до изражаја мора доћи успостављање равнотеже између, са једне стране, слободе изражавања и, са друге, права на правовремено и истинито информисање.

Политички значај ширења лажних вести може бити одређен на основу различитих критеријума. Уколико се као класификациони критеријум узме опсег штетности, онда се могу разликовати *националне и међународне политичке импликације*, али је ова подела у својој основи релативизиована, управо због чињенице да глобалне комуникационе мреже омогућавају да лажна вест у кратком року буде доступна широм целе планете.

Уколико се класификују према аутору који их креира, могу се разликовати оне које долазе *од појединаца, политичких партија, интересних група или обавештајних служби одређених држава*.

Goldthwaite, Michelle Morreale, “The Impact of Real News about ‘Fake News’: Intertextual Processes and Political Satire”, *International Journal of Public Opinion Research*, Oxford University Press, Oxford, 3/2013, стр. 330. Појам политичке завере, према мишљењу Драгана Симеуновића, ужи је од завере уопште, а доминантно је одређен повезаношћу актера *истоветним идејно-политичким ставовима*, интересима и циљевима. Драган Симеуновић, *Теорија политике, I део*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 178. Поменуто указује на значај пласирања лажних вести, које утицајем на политичке ставове генеришу консензус у ширем окружењу о потреби промене легално изабране власти, у некој од различитих форми преузимања власти, које нису у одговарајућој сагласности са важећим легалним концептом преузимања власти.

15) У борби за политичку превласт њени учесници настоје да своју друштвену моћ преточе у медијску моћ, како би били у позицији да управљају протоком јавних информација. Марко Парезановић, *Политички преврат – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013, стр. 324-337.

16) Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 93.

Када је критеријум објекат који је предмет лажне вести, оне се могу поделити на оне које су усмерене ка личности *одређеног политичара, ка колективитету, политичкој партији/ама или држави, начелно посматрано.*

Сви поменути критеријуми од значаја су приликом истраживања домета лажне вести у односу на циљ њиховог пласирања и оне могу бити дифузно и помоћници и противници легално изабраној власти. Међутим, свака има за циљ пропагандну делатност као планско, организовано и смишљено ширење политичких идеја и ставова, ради потоњег утицаја на схватање и понашање како појединаца тако и колективитета.¹⁷

Детекција крајњег циља, нечега што усмерава процес ширења лажне вести, у многоструко опредељује карактер и тежину политичке импликације, а она се у контексту угрожавања могу квалификовати као ризици од сепаратистичких тежњи, оружане побуне, тероризма, националног и верског екстремизма, обавештајне делатности, припреме политичких убистава, тзв. „обојених револуција“ итд.¹⁸

Лажне вести, у склопу доктрине изазивања или управљања кризом, а у ширем смислу и управљања јавним мњењем, најчешће за циљ имају: изазивање „телевизијске револуције“, која у одређеним случајевима носи елементе државног удара; „очувања демократије“ у случајевима када би пошто-пото, без обзира на ставове или гласове јавности, требало очувати постојећу гарнитуру на власти; изазивање грађанског незадовољства и нереда чиме се најчешће прикривено намећу сопствени интереси, као интереси „Народа“, или стварање услова код домаће и светске јавности да медијски рат прерасте у прави рат.¹⁹

17) Уколико је реч о изношењу или проношењу неистинитих података о личности (обим појма личности, у контексту ове функције не обухвата лица која су носиоци одређених формалних политичких функција у држави) онда *оно нема директне политичке реперкусије* и може се разматрати у контексту аргументације *pro et contra* у односу на декриминализацију кривичног дела клевете и грађанскоправне заштите, која је у тим случајевима једино правно средство које стоји на располагању лицу о којем је ширена лажна вест. Уколико је пак, реч о неким општим информацијама, о политичким личностима, појавама и догађајима, које су од интереса за велики број грађана, оне *могу имати снажан политички утицај* на креирање јавног мњења, односно општег утиска о квалитету и садржини политичке власти, односно поверења грађана у њу и имати за крајњи циљ удаљавање од ставова власти и смањење поверења.

18) Што је предвиђено, на сличан начин, и као категорија изазова, ризика и претњи у Стратегији националне безбедности Републике Србије. Бранко Крга, *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*, Медија центар Одбрана, Београд, 2017, стр. 149-150.

19) Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007, стр. 242.

Све наведено у крајњем одређује и механизме државне реакције, који ће бити употребљени у циљу сузбијања и спречавања штетних последица лажних вести.²⁰

4. ПРАВНИ ОКВИР ЗА СПРЕЧАВАЊЕ ШИРЕЊА ЛАЖНИХ ВЕСТИ И КРИВИЧНО ПРАВО КАО *ULTIMA RATIO* ИНСТРУМЕНТ ДРЖАВНЕ РЕАКЦИЈЕ

Правни оквир који обезбеђује слободу изражавања и остале медијске слободе има своје међународне и националне изворе. У првом реду реч је о чл. 10 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода,²¹ а потом и о чл. 11 Повеље основних права Европске уније, која ово право дефинише као незаменљиво у процесу доношења одлука у слободном демократском друштву и према којој се оно простире на штампу, емитоване и *online* медије и укључује слободу говора, примања и преношења информација и идеја „без уплитања од стране јавних власти и без обзира на границе“, дајући јој при томе значај у контексту интегралне вредности слободе медија и њиховог плурализма.²²

Слобода изражавања, као и право на истинито и правовремено информисање, део су и националног правног оквира односно имају и своје националне изворе. То су у првом реду Устав Републике Србије,²³ Закон о јавном информисању и медијима²⁴ и Кодекс

20) Нпр: активности држава које подразумевају неку врсту усвајања *lex specialisa*, попут:

1) најаве француског председника Емануела Макрона (*Emmanuel Macron*) о доношењу закона за борбу против лажних вести, 2) усвајања закона сличне правне природе у Малезији, као чије образложење се наводи да „лажне вести угрожавају националну безбедност“, а за кршење чијих одредаба је предвиђена казна и до шест година затвора, 3) увођења закона у Немачкој, којим се криминализује говор мржње и лажне вести, уз могућност кажњавања медијских кућа због неуспеха у уклањању илегалног медијског садржаја и казнама до 50 милиона евра, 4) усвајања Наредбе Владе Индије којом се омогућава одузимање акредитације новинарима само зато што су оптужени за ширење лажних вести, што је у супротности са усвојеним демократском начелом кривичног процесног права *in dubio pro reo*.

21) Који подразумева да свако има право на слободу изражавања, која укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања идеја, али који не подразумева спречавање државе да захтева дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.

22) *A multi-dimensional approach to disinformation – Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*, European Commission, Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology, нав. дело, стр. 18.

23) Који у чл. 46 гарантује слободу мишљења и изражавања, у чл. 50 предвиђа слободу медија, а у чл. 51 право на обавештеност. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

24) Којим се установљавају правила о јавном информисању и штите изношење, примање и размена информација, идеја и мишљења путем медија у циљу унапређивања вредности демократског друштва, спречавања сукоба и очувања мира, истинитог, благовременог, веродостојног и потпуног информисања и омогућавања слободног развоја личности, у

новинарске етике.²⁵ Поменути законски и подзаконски прописи установљавају и гарантују слободу изражавања и право на информисање, постављајући при томе критеријуме за њено законито коришћење, који неће бити у супротности са осталим основним принципима правне државе.²⁶

Будући да је у раду реч о пласирању лажних вести, које слободу изражавања злоупотребљавају и које представљају опозит истинитом и правовременом извештавању, држава мора да користи и друге механизме, у циљу заштите друштва од овог облика недозвољеног понашања.

У том смислу као најснажнији вид заштите друштва од друштвено опасних понашања, која су као таква предвиђена као кажњива, јавља се корпус кривичноправних одредаба Републике Србије, у ужем смислу Кривични законик (КЗ).²⁷ Он има супсидијаран карактер, односно не ствара правне норме, којима пружа заштиту, већ само у случајевима, када другим гранама права, које уређују одређену област (овде област слободе изражавања и права на правовремено и истинито информисање), не може бити обезбеђена заштита, реагује као *ultima ratio* инструмент државне реакције.

Како је у контексту теме овог рада истакнуто да се аутори приоритетно баве само оним лажним вестима, односно општим информацијама, о политичким личностима, појавама и догађајима, које су од интереса за велики број грађана, дакле онима које могу имати снажан политички утицај на креирање јавног мњења, на овом месту биће анализирана она инкриминација, чија примена долази у обзир у случајевима пласирања информација са поменути импликацијама. Кривично дело клевете је декриминализовано, те је појединцима у случају објављивања информација које могу штетити њиховој части и угледу одузета кривичноправна заштита,

складу са обавезом новинарске пажње, која подразумева да су уредник и новинар дужни да са пажњом примереном околностима, пре објављивања информације која садржи податке о одређеној појави, догађају или личности провере њено порекло, истинитост и потпуност, као и да су дужни да преузете информације, идеје и мишљења пренесу веродостојно и потпуно, а ако се информација преузима из другог медија да наведу назив тог медија. Видети: Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014, 58/2015 и 12/2016.

25) Усвојен 2006. године, ради формулисања професионалних и етичких стандарда, који подразумевају залагање за слободу мишљења, говора и изражавања, уз истовремено издвајање обавезе новинара да тачно, објективно, потпуно и благовремено извештавају о догађајима од интереса за јавност, поштујући право јавности да сазна истину.

26) Коришћење поменутих слобода повлачи за собом дужности и одговорности и може се подвргнути формалностима, условима, ограничењима и казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у одређеним случајевима.

27) Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

тако да се кривичноправни фокус усмерава на оно биће кривичног дела које се састоји у ширењу лажних вести.

Реч је о кривичном делу Ширење панике и нереда из чл. 343 КЗ,²⁸ предвиђеном у XXXI Глави *Кривичних дела против јавног реда и мира*, које чини онај ко изношењем и проношењем лажних вести или тврђења изазове панику или теже нарушавање јавног реда или мира или осујети или значајније омете спровођење одлука и мера државних органа или организација које врше јавна овлашћења, за шта је предвиђена казна затвора у распону од три месеца до три године, кумулативно са новчаном казном.

Ово дело свој тежи облик добија уколико је извршено путем средстава јавног информисања или сличних средстава или на јавном скупу, када је запређени казнени распон од шест месеци до пет година.

Радња извршења одређена је као изношење и проношење, под чиме се подразумева саопштавање личних ставова, мишљења или сазнања лица које радњу предузима, док се под појмом преношења подразумева саопштавање нечег што је неко други сазнао.

Реч је последичном кривичном делу, код кога је у сваком случају конкретног неправда неопходно доказати да је услед предузимања радње наступила тачно одређена последица, која је у законском опису ове инкриминације алтернативно одређена као изазивање панике или теже нарушавање јавног реда или мира или осујећивање или значајније ометање спровођења одлука и мера државних органа или организација које врше јавна овлашћења.

Под појмом панике сматра се узнемирење грађана, које је по интензитету значајно и које подразумева осећај несигурности, који наступа услед изношења или проношења лажних вести. Теже ремећење јавног реда и мира треба схватити као нарушавање међусобних односа грађана којима се у јачем интензитету крше правила понашања о нормалном начину живота и друштвеној дисциплини, што се мора процењивати у сваком конкретном случају.²⁹ Осујећивање или значајније ометање спровођења одлука и мера државних органа или организација које врше јавна овлашћења подразумева последицу, која услед изношења лажних вести проузрокује деловање грађана, које је у супротности са одлукама државних органа или организација која обављају јавна овлашћења.

28) Које заједно са кривичним делом Насилничко понашање из чл. 344 КЗ, представља једину инкриминацију из поменуте главе којима се непосредно штите јавни ред и мир као такви. Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2016, стр. 950.

29) Исто.

Будући да је основни облик овог кривичног дела одређен последично, изостанак неке од казуистички набројаних последица доводи до тога да нема остварености конститутивних елемената бића кривичног дела, а самим тим ни конкретног кривичног дела.

Тежи облик дело добија због начина односно места на којима је дело учињено. Реч је о средствима јавног информисања, сличним средствима или јавном скупу. Кажњавање код тежег облика је могуће и код покушаја, јер општи услови за примену овог института, односно потенцијалног стадијума у извршењу кривичног дела (*iter criminis*) одговарају распону запрећене казне од шест месеци до пет година.

Као облик кривице код оба облика кривичног дела јавља се умишљај, који код тежег облика мора обухватити свест да се радња предузима на одређени начин, односно путем одређених средстава или на јавном скупу.

Иако је ова инкриминација једина која експлицитно предвиђа кажњавање за ширење лажних вести, у делу рада о политичким импликацијама које оне имају, јасно је да ово дело може бити предузето и као део системских активности, које су усмерене ка остваривању неких даљих политичких циљева које смо навели. Било о којем да је о наведених циљева реч, поступајући тужилац може предузети *ex officio* гоњење управо за анализирану инкриминацију, а чињенице које упућују да се неки други циљеви односно намере налазе у позадини ових активности, евентуално може послужити као иницијална каписла службама безбедности да прате, анализирају и уколико има индиција о доказним потешкоћама, предузму и неке друге, посебне доказне радње, које им према Законику о кривичном поступку стоје на располагању, уз испуњење формалних и материјалних услова за њихово спровођење.

Ма како било тешко доказати последицу код овог кривичног дела, недостаци на плану доказивања не смеју бити разлог за интервенције у области материјалног кривичног права, попут увођења неких нових инкриминација, јер то води експанзионизму и хипертрофији,³⁰ а одступања од проверених правно догматских принципа нису иманентна демократској држави.³¹

30) Интервенције које се спроводе у законском тексту, требало би да буду ограничене свешћу о томе да преширока и преоштра кривичноправна репресија води штетним последицама по појединце и друштво, те да осим слабења ефикасности кривичноправног система не остварује ни изражену превентивну функцију. Ивана Бодрожић, „Негативне криминалополитичке тенденције и кривична дела тероризма у законодавству Немачке“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2017, стр. 224-225.

31) О кривичноправном експанзионизму као и решењима којима се руководи законодавац у неким од последњих измена и допуна кривичноправног корпуса одредаба у Републици

Иако правне норме морају да се прилагођавају савременим условима живота, оне не би требало стално да буду предмет измена и проширења, већ би требало да буду у довољној мери адаптабилне да се могу без већих интервенција, примењивати у што је дужем временском периоду. Слично као и у кривичном праву, ни на другим правним нивоима, не би требало задрати у слободи и права увођењем *lex specialis*-а, већ кроз механизме социјалне политике, подизањем свести о појму, штетности и ризицима лажних вести, увести у формални систем образовања обуке усмерене ка развоју скептицизма и критичког мишљења, радити на подизању медијске писмености, подршком и развојем удружења која се баве разоткривањем лажних вести и њихових творца и објављивањем научних радова на ову тему, довести до смањења поверења у она средства јавног информисања и њима слична средства која објављују лажне вести, све до моралне осуде кроз губитак читалачког аудиторијума, а тек на крају примењивати репресивне мере, којима се задира у право на слободу говора и јавног испољавања мишљења.

Репресивни механизми смеју да буду покретани само онда када је заштићено добро у тој мери угрожено и повређено да захтева најснажнији вид репресивног деловања, а до тада треба кроз садејство владиних агенција, цивилног сектора, новинарских удружења и теоретичара политичке културе развијати мултидисциплинарни приступ, који би омогућавао ширење знања о лажним вестима, њиховој генези, садржају и начинима како могу бити препознате и одбачене у процесу формирања, како ставова појединаца тако и политичко вредносних система у целини.

ЛИТЕРАТУРА

Бодрожић Ивана, „Негативне криминалнополитичке тенденције и кривична дела тероризма у законодавству Немачке“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2017, стр. 213-227.

Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014, 58/2015 и 12/2016.

Крга Бранко, *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*, Медија центар Одбрана, Београд, 2017.

Србији опширније видети: Зоран Стојановић, Драгана Коларић, „Савремене тенденције у науци кривичног права и кривично законодавство Србије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2015, стр. 111-136.

- Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.
- Милашиновић Срђан, Кешетовић Желимир, Јевтовић Зоран, „Медијско друштво, рат и тероризам“, у зборнику: *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета*, зборник радова 4, (приредили: Милан Милошевић, Остоја Крстић, Саша Мијалковић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009, стр. 209-226.
- Парезановић Марко, *Политички преврат – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.
- Симеуновић Драган, *Теорија политике, I део*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002.
- Симић Р. Драган, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Стајић Љубомир, Гађиновић Радослав, *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007.
- Стојановић Зоран, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2016.
- Стојановић Зоран, Коларић Драгана, „Савремене тенденције у науци кривичног права и кривично законодавство Србије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2015, стр. 111-136.
- Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.
- Allcott Hunt, Gentzkow Matthew, “Social Media and Fake News in the 2016 Election”, *Journal of Economic Perspectives*, American Economic Association, Missouri, 2/2017, стр. 211-236.
- A multi-dimensional approach to disinformation – Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*, European Commission, Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology, Brussels, 2018.
- Bressler Korinne, *The Evolution of Fake News*, Internet, https://www.lexisnexis.com/communities/lexisnexis_biz/b/bizblog/archive/2017/07/13/the-evolution-of-fake-news.aspx, 28/06/2018.
- Brewer Paul R., Goldthwaite Young Dannagal, Morreale Michelle, “The Impact of Real News about ‘Fake News’: Intertextual Processes and Political Satire”, *International Journal of Public Opinion Research*, Oxford University Press, Oxford, 3/2013, стр. 323-343.
- Burkhardt M. Joanna, “Combating Fake News in the Digital Age”, *Library Technology Reports*, American Library Association, Chicago, 8/2017, стр. 1-33.
- Deacon Richard, *Britanska obaveštajna služba*, Globus, Zagreb, 1980.
- Gelfert Axel, “Fake News: A Definition”, *Informal Logic*, University of Windsor, Ontario, 1/2018, стр. 84-117.

Joselit David, "Fake News, Art, and Cognitive Justice", *October*, Ltd. and Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 159/ 2017, стр. 15-17.

Nielsen Rasmus Kleis, Graves Lucas, "News you don't believe": *Audience perspectives on fake news*, Internet, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-10/Nielsen%26Graves_factsheet_1710v3_FINAL_download.pdf, 03/07/2018.

Ivana Bodrozic, Aleksandar Bodrozic

POLITICAL–LEGAL ASPECTS OF FAKE NEWS SPREADING

Resume

False news are consciously pronounced false or claims contrary to the truth, in the shortest and most simple form of written, spoken or visual information, about an event, phenomenon, social behavior or personality. In the paper authors categorize them on various systematization criteria, on the basis of which they point to their powerful communicative potential for the country's political and value system. Starting from the view that it is an instrument of political action, authors point on their potential effects on political knowledge, opinion, political trust and internal political efficiency and analyze the mechanisms of state reaction that can be used to suppress harmful consequences of false news. Criminal law mechanism should be used as an *ultimate ratio*, through the application of criminal offense the spread of panic and disorder, which should be taken into account in cases of placing information with the mentioned implications. Finally, authors point out that other legal levels, should not engage in freedom and rights by introducing *lex specialis*, but rather through social policy mechanisms such as raising awareness of the concept, harmfulness and risks of false news, through the formal training of skepticism and critical thinking, work on raising media literacy, supporting and developing associations dealing with the disclosure of false news and their creators and publishing scientific papers on this topic, which will all lead to a reduction of trust in those media and moral condemnation of the audience, and only at the end apply repressive measures, which interfere with the right to freedom of speech and public expression of opinion.

Keywords: false news, disinformation, freedom of speech, right to truthful and timely information, prevention, criminal justice

* Овај рад је примљен 26. јула 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 13. септембра 2018. године.